

Tenedos Nekropolis Buluntusu Fenike Kökenli Cam Pendant

Hüseyin YAMAN*

Özet

Bu çalışmada ele alınan baş formulu cam pendant, Tenedos nekropolünde 1993 yılı kurtarma kazıları sırasında bir pithos mezar içinde ayakta duran pişmiş toprak bir figürin, bir figürin başı (veya *protom*) ve aşık kemikleriyle (*astragali*) birlikte bulunmuştur. Çubuğa sarma tekniğiyle üretilmiş pendant pürüzsüz sakal, büyük göz, geniş uzun burun, dolgun dudak ve hafifçe dışa çıkık ve çatalı çene gibi tasvir özelliklerine sahiptir. Yapımında lacivert, sarı, beyaz ve turkuaz renkli cam kullanılmıştır. Fenike veya Fenike kolonisi Kartaca kökenli olduğu düşünülen cam pendantlar, buluntu yeri bilinen örneklerle göre Akdeniz havzası, Karadeniz'in kuzey kıyıları ile Doğu Avrupa'ya yayılmış olup MÖ 7. yüzyıldan başlayarak MÖ 1. yüzyıl ortalarına kadar tarihlendiği bilinmektedir. Tenedos buluntusu tipolojik özelliklerine göre M. Seefried'in "kıvrıkcık saçlı erkek başı" olarak adlandırdığı ve MÖ 5. yüzyıl ile MÖ 3. yüzyıl arasında tarihlendiği "Tip C" ile uyumludur. Bu tipin MÖ 450-300 arasında verilen C1 alt grubuna dahildir. Baş formulu cam pendant Kuzeydoğu Ege için nadir bir buluntudur. Mezarda bu eserle birlikte ele geçen sağlam durumdaki pişmiş toprak figürin ve baş göz önüne alındığında pendantı MÖ 5. yüzyılın ilk yarısına tarihlemek mümkündür. Aynı zamanda bu dönemde Fenike ve/veya Kartaca ile Tenedos arasındaki ilişkinin varlığını gösterir.

Anahtar Kelimeler: *Tenedos, Nekropolis, Cam pendant, Fenike, Pithos mezar.*

*Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, huseinyaman@comu.edu.tr ORCID: 0000-0003-1693-6500 Buluntuların yayını için izin veren Çanakkale Troya Müze Müdürlüğü'ne ve yardımcılarından dolayı müze uzman arkeologları Musa Tombul ve Osman Çapalov'a; nekropolis buluntularını çalışmayı önererek teşvik eden Tenedos kazı başkanı Prof. Dr. Turan Takaoğlu'na; İngilizce özetle ilgili düzeltmeler öneren Dr. Christopher S. Lightfoot'a; metni okuyan Dr. Tolga Özhan ve MA Batuhan Özdemir'e; haritayı hazırlayan Dr. Volkan Demirciler'e teşekkürlerimi sunarım. Tenedos nekropolisi buluntularıyla ilgili hazırladığımız projeyi (SBA-2016-1042) gerçekleştirmemizi sağlayan Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'ne ve aynı zamanda projeyi burs ile destekleyen ARIT'e teşekkür ederim.

A Phoenician Glass Pendant from the Tenedos Necropolis

Abstract

The head-shaped glass pendant discussed in this study was found together with a terracotta statuette, a terracotta head (or a *protome*), and some knucklebones (*astragali*) in a pithos burial during rescue excavations in 1993 in the Tenedos necropolis. The rod-formed pendant has a beard, big eyes, a long nose, full lips, and a slightly protruding chin. Trails of opaque yellow, white, and turquoise glass were applied to the translucent dark blue body of the pendant. Such glass pendants are considered to be of Phoenician and/or Carthaginian origin and are distributed throughout the Mediterranean basin, the northern coast of the Black Sea, and Eastern Europe. They range in date from the 7th century to the middle of the 1st century BC. The Tenedos glass pendant is compatible with M. Seefried's "Type C" (male head with curly hair) and dated between the 5th century and 3rd century BC. It belongs to the C1 subgroup (head with curly hair and sleek beard) of this type. The head-shaped glass pendant is a rare find from the northeast region of the Aegean. In the context of the other finds from the tomb, notably the standing female figurine, the glass pendant can be said to belong to the first half of the 5th century BC. Moreover, this find indicates the contact between the Phoenicia and/or Carthage and Tenedos in this period.

Keywords: *Tenedos, Necropolis, Glass pendant, Phoenicia, Pithos burial.*

Giriş

Tenedos korunaklı doğal limanıyla, Kuzeydoğu Ege’de Çanakkale Boğazı (*Hellespontus*) girişindeki (Resim 1) konumuyla öne çıkar (Takaoğlu – Yaman 2019: 321-322; Takaoğlu–Atabay 2021: 11). İlk olarak 1959 yılında *nekropoliste* gerçekleştirilen (Ataçeri–Argavan 1962) ve 2021 yılına değin aralıklarla sürdürülen kurtarma kazılarında (Özkan 1992; Sevinç 1994; Sevinç 1995)¹ elde edilen veriler adada Erken Tunç Çağından itibaren yerleşimin varlığını gösterir (Sevinç 1995: 115; Sevinç–Takaoğlu 2004: 135; Takaoğlu–Yaman 2019: 322-324; Takaoğlu–Atabay 2021: 14-19). Ancak *nekropolisteki* (Resim 2) farklı tipteki mezarlardan gelen buluntuların tarihi Arkaik Dönem ile Hellenistik Dönem aralığında yoğunlaşmaktadır. 1993 yılına değin süren kurtarma kazılarında ele geçmiş Arkaik ve Klasik dönem buluntuları T. Özkan (1993) tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır. Bununla birlikte kurtarma kazıları sırasında bulunan eserlerden bazıları çeşitli yayınlarda yer bulmuştur (Arslan 2003; Arslan – Sevinç 2003; Arslan 2005; Ayaz 2017; Sevinç – Takaoğlu 2004; Takaoğlu 2017). *Nekropolisten* elde edilen veriler ölü kültü haricinde Tenedos’un kimliği ve ticari-kültürel ilişkilerine yönelik kayda değer katkı sağlamaktadır. Tenedos nekropolisi mezarlarında ölü hediyesi olarak sıkça tercih edilen seramik kaplar, pişmiş toprak heykelcikler yanında az sayıda olmakla birlikte masklar, *fibulalar*, kandiller, kemik-metal iğneler gibi cam objelere de yer verildiği görülür. Boncuklar, yüzük ve yüzük taşları, oyun taşları, kapaklar, *amphoriskos*, *alabastron*, sürahi, kavanoz ve unguentarium formlarının yer aldığı toplam 19 parçadan oluşan Tenedos *nekropolis*i camlarından yalnızca birkaçı yayınlarda yer bulabilmiştir (Özkan 1993: 101, no. 251-252; Taştamur 2016: 224, 227, 229-230, 231, fig. 1.7, 2.7, 1.8, 2.8, 1.14, 2.14; Takaoğlu–Atabay 2021: res. 25-26)². Cam buluntulardan 10 tanesi herhangi bir mezar ile ilişkilendirilememektedir. Bunlar arasında en erken parçalar Fenike kökenli MÖ geç 6. yüzyıl ile 4. yüzyıl aralığına tarihlenebilecek bir *alabastron*, bir *amphoriskos* ve bir nazar (göz) boncuğudur. Bir diğer *alabastron* MÖ 2.-1. yüzyıl ve bir *alabastron* parçasıysa MÖ 4.-3. yüzyıldan olmalıdır. Benzer örnekleri C. Lightfoot tarafından yayınlanan (Lightfoot 2016: 37-38; Lightfoot 2018) bir sürahi (serbest üfleme tekniğinde ve tek kulplu) MS 1. yüzyıl (olasılıkla yüzyılın ilk yarısına) tarihlenir. Ağız kısmı kırık, küre gövdeli, opak beyaz, yarı saydam mavi ve kobalt mavi dalgali desene sahip şişe ve soluk mavi renkli, minyatür *unguentarium* MS 1. yüzyıl içine tarihlenir. Dikdörtgen prizma gövdeli bir kavanoz ise olasılıkla MS 1.-5. yüzyıl tarihleri arasındadır. 1990 ve 2001 yılları arasında kazılmış altı farklı mezardan 9 cam eser kayıt altına alınmıştır. Bunlardan, kobalt mavi renkli iki adet cam kapak MÖ 6. yüzyılın ilk çeyreğinden MÖ 4. yüzyılın ortalarına kadar tarihlenen *kotyle*, *pyksis*, *lekythos*, *olpe*, *kyliks* ve *skyphos* gibi farklı formlardaki seramik buluntulara sahip mezarda ele geçmiştir. 1992 yılı kurtarma kazısı raporunda çocuk gömüsü yapılmış gri monokrom renkli iki pithos mezar tespit edildiği, bu mezarlardan hediye olarak emzikli kaplar ve “boncuk gerdanlık” olarak tanımlanmış buluntunun ele geçtiği belirtilmiştir (Sevinç 1994: 314). Müze envanterine yedi bronz boncukla birlikte kaydedilmiş, kobalt mavi renkli bikonik formu 10 cam boncuğun raporda sözü edilen gerdanlık olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen Fenike kökenli bu boncuklar MÖ 6.-4. yüzyıllar arası-

1 Tenedos’ta sistematik kazılar 2021 yılından itibaren Prof. Dr. Turan Takaoğlu başkanlığındaki bir ekip tarafından yürütülmektedir

2 Tenedos *nekropolis*i cam buluntuları II. Troas Sempozyumu’nda (09-11 Nisan 2021) “Bozcaada Nekropolü’nden Cam Buluntular” başlıklı bildiriyle, yazar tarafından sunulmuş olup yayım çalışması devam etmektedir.

na tarihlenebilir. Yarı mat, yeşilimsi sarı renkli cam yüzük MÖ 4. yüzyıl sonu ile 2. yüzyıl arasına tarihlenen figürinler, minyatür kaplar, *unguentarium* ve ağırşak gibi ölü hediyeleri içeren 1991 yılında kazılmış bir mezardan gelmektedir. Bronz bir yüzük ve kemik örekeyle birlikte 2001'de kazısı yapılan bir mezarda bulunmuş dört adet yüzük/oyun taşı MS 1.-3. yüzyıldan olmalıdır. Bulunduğu mezar bilinen camlardan sonuncusu olan baş formu cam pendant (Resim 3) Kuzey Ege'de ender görülen bir buluntu grubuna ait olması ve kontekst buluntusu olması nedeniyle dikkat çekicidir.

Tenedos cam pendantı, 1993 yılında Çanakkale Arkeoloji Müzesi tarafından nekropoliste gerçekleştirilen kurtarma kazıları sırasında ortaya çıkarılan "Pithos Mezar 3 (PM.3)"te (Resim 4) bulunmuştur (Sevinç 1995: 115, res. 17). Yalnızca bir çocuğun gömüldüğü bildirilen bu mezarla ilgili kazı raporunda detaylı bilgiye yer verilmemiştir. Müze envanter kayıtlarına göre pithos içinde pendantla birlikte giyimli, ayakta duran pişmiş toprak bir figürin ile figürin baş parçası veya protom bulunmuştur. Aynı zamanda kazı sırasında çekilen fotoğraflarda *pithos* içine dağılmış vaziyette en az dokuz adet aşık kemiği (*astragalus*) de görülebilmektedir.

Cam pendantlar

Fenike ve Fenike kolonisi Kartaca'nın bir sembolü olan cam pendantlar MÖ 7. yüzyıldan MÖ 1. yüzyıl ortalarına kadar üretilmiştir (Seefried 1979: 19-21, fig. 1; Seefried 1982: 25-33, fig. 44). E. Erten (2019: 335), erken örnekleri Demir Çağında görülen bu objelerin çıkış yerinin, camcılığın doğduğu topraklar sayılan Doğu Akdeniz-Fenike kıyıları olmasının şaşırtıcı olmayacağını ifade eder. Fenikelilerin deniz ticaretindeki yoğun etkinlikleri ve Kartaca'nın koloni olarak kurulması gibi etkili siyasi faaliyetleri dolayısıyla cam pendantlar Akdeniz Havzası, Karadeniz'in kuzey kıyıları, Orta ve Doğu/Güneydoğu Avrupa'yı kapsayan oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmıştır (Seefried 1979: 22-25, fig. 23; Tatton-Brown 1981: 143). Üretim merkezi/merkezleri henüz tespit edilememiş olsa da bu nesnelerin Fenike ve Kartaca haricinde Rhodos, Kıbrıs ve Mısır'da üretilmiş olabileceği düşünülür (Seefried 1982: 36-40; Gençler-Güray 2016: 66).

Yalnızca insan başı şeklinde değil aynı zamanda cin, keçi başı, kuş, horoz, çan, üzüm salkımı, phallus gibi farklı şekillerde de yapılmıştır. 1,5-8,5 cm arasında değişen boya sahip, hemen hemen hepsi birbirinden farklı görünen başların her birinde kobalt mavimsi, sarı, beyaz ve turkuaz gibi birden fazla renk bir arada kullanılmıştır ve çubuğa sarma tekniği kullanılarak üretilmiştir. İç kalıp tekniğiyle yakından ilişkili ve onun bir varyasyonu olduğu ifade edilen bu teknikte üzerine yapışmayı önleyen bir maddenin sürüldüğü silindirik metal çubuğa sıcak cam sarılmakta, sonrasında detaylar işlenmekte ve tavlama öncesi çubuk çıkarılmaktaydı (Grose 1989: 31; Stern – Nick-Nolte 1994: 44-46; Erten 2019: 335). Erken izleri MÖ 15.-14 yüzyılda Mısır'da görülen bu teknik ince uzun silindirik kaplar, boncuklar ve pendantların üretiminde kullanım görmüştür (Barag 1985: 31-32; Grose 1989: 31; Stern – Nick-Nolte 1994: 45). Cam pendantların kem göz ve kötülöklere karşı apotropaik bir obje, kült işlevine sahip adak eşyası veya yalnızca dekoratif amaçla kullanılmış olabileceği yönünde sayılar sürülmüştür (Seefried 1979: 26; Seefried 1982: 55-62; Lightfoot 2001: 64; Çel-

har – Kukoç 2014: 98, 100; Erten 2019: 333).

Bu arkeolojik materyalle ilgili tipoloji ve kronolojiye yönelik ilk yayınlar 1970'li yılların ikinci yarısı ve 1980'lerin ilk yıllarında T. E. Haevernick (1977), M. Seefried (1979; 1982) ve V. Tatton-Brown (1981) tarafından gerçekleştirilmiştir. Haevernick (1977: 155-167), kataloğunda yer verdiği baş formulu pendantları MÖ 5. yüzyıl ile MÖ 1. yüzyıl aralığına tarihlemiş ve 31 gruba ayırmıştır. Seefried (1982: 5-11), canlandırılan figüre göre altı grupta (A- cinler, B/C/D- insan başları, E- hayvanlar, F- diğerleri) sınıflandırmış ayrıca kendi içinde alt gruplara ayırarak 23 farklı tip belirlemiştir. Seefried'e göre pendantlar MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısıyla MÖ 1. yüzyıl ortaları aralığına tarihlendirmiştir³. Tatton-Brown (1981: 144-154) üç kategori oluşturmuş (A- başlar, B- figürinler ve C- boncuklar), bunları da kendi içinde 21 alt tipte gruplamış ve pendantları MÖ 600'ler civarıyla MÖ 3. yüzyılın sonları aralığına tarihlemiştir. Sözü ettiğimiz bu çalışmalardan Seefried'in (1982: 162-165) kataloğunda Yunanistan, Makedonya/Trakya, Ege Adaları ve Anadolu'dan az sayıda eser yer almaktadır. Ancak bunlara daha sonraki yıllarda Kerameikos, Thessaloniki ve Olynthos'tan yeni buluntular eklenmiştir (Knigge 2005: 52, 183, no. 541-543, taf. 110; Stefani 2012: 165-166, no. 116-117). Son yıllarda Kaunos (Gençler-Güray 2016), Olba (Erten 2019) ve Oluz Höyük'ten (Dönmez 2021) kazı buluntuları çalışılmıştır. Bununla birlikte Ankara Anadolu Medeniyetleri (Erten 2007), Tekirdağ ve Edirne Müzeleri (Taştımür 2017) ile Şişecam Koleksiyonu'ndan (Canav 1985: 27, no. 1-3) buluntu yeri bilinmeyen farklı tipteki örnekler araştırmacılar tarafından yayınlanmıştır. Bunlarla birlikte Pitane (Seefried 1982: 83, Tip A no. 83, fig. 34), Ephesos (Pulsinger 2008: 266), Halikarnassos (Özet 1996: 40, no. 8), Kyzikos (Seefried 1982: 111, Tip C III, no. 42; 125, Tip D II, no. 39), Byzantion, Kırşehir-Kalehöyük (Dönmez 2021: 403), Kinet Höyük (Gates 2015: 97), Tarsus-Gözlükule (Goldman 1950: 401, no. 11, pl. 274), Sirkeli Höyük (Kozal 2010: 38), Doliche (Blömer-Winter 2006: 190, 202, abb. 9) ve Al Mina'dan (Seefried 1982: 75, 79, Tip A, no. 2, 41-42; 88, Tip B Ia, no. 7-8; 90, 92 Tip B II, no. 4 ve 17) kazı buluntusu pendantlar ile Konya (Dönmez 2021: 403) ve Sadberk Hanım Müzeleri'ndeki (Dönmez 2021: 400, 715) örneklerin varlığı kazı raporları ve müze kataloglarından bilinmektedir. Özellikle kazı buluntularının çalışılması pendantların kronoloji, tipoloji ve dağılım alanlarını ortaya koyma açısından önem taşır. Örneğin Ş. Dönmez'in (2021) Oluz Höyük'ten C-II tipi bir pendantı, Ç. Gençler-Güray'ın (2016) B-III tipindeki Kaunos pendantını ve E. Erten'in (2019) Olba akropolisinde ele geçen D-II grubuna ait pendantı konu alan çalışmaları bu özel objelerin dağılımı ve kronolojisiyle ilgili dikkate değer katkılar sağlar.

Buluntu yeri bilinen örnekler sıklıkla mezarlarda ele geçmiştir (Seefried 1979: 17). Tenedos pendantı da bu tespate uygun şekilde bir mezar hediyesi olarak yukarıda adı sayılan yerleşimlerinde ele geçen diğer buluntulardan ayrılmaktadır.

Tenedos cam pendantı

Tenedos pendantı (Resim 3) 3,1 cm yüksekliğinde ve 2,1 cm genişliğindedir⁴. Pendantın altında yer alan, üretim tekniğine (çubuğa sarma) işaret eden oyuktan yapımda kullanılan çubuğun yaklaşık 0,7 cm çapında olduğu anlaşılır. Yüz, burun ve saçların

3 M. Seefried (1979: 19-22) daha önceki çalışmasında 21 tip belirlemiştir.

4 Çanakkale Troya Müzesi Env. No.: 7359.

yapımında kobalt mavi/lacivert, kaşlarda sarı, göz çevresinde beyaz, göz bebekleri, sakal, başın üst kısmı ve asma halkasında turkuaz renkli cama yer verilmiştir. Geniş alın üzerinde kıvrıkcık saçlar yumrular halinde yerleştirilmiştir. Kaşlar kalın ve kavisli olup kulaklara kadar uzanmaktadır. Çıkıntılı göz kapakları ve büyük göz bebekleri yuvarlaktır. Burun geniş ve uzundur. Burnun hemen altına yerleştirilmiş, etrafındaki kazımayla belirgin hale getirilmiştir dudaklar sıkıca kapalı ve dolgundur. Sol yanakta dikey bir çizgi görülür. Kulakların altından başlayan sakal, pürüzsüz ve parlak görünümlüdür. Arka yüz düz bırakılmıştır. Bu özellikleriyle normal profile sahip kare yüz tipine sahip bir erkek başı ortaya çıkmıştır.

Tenedos pendantı Seefried'in (1979: 19, fig. 7; 1982: 7, 27-28, fig. 44) tipoloji ve kronolojisine göre MÖ 5. yüzyıl ortalarıyla 3. yüzyıl sonu arasına tarihlenen "kıvrıkcık saçlı erkek başı" olarak adlandırdığı ve dört alt gruba ayırdığı C tipi içerisinde değerlendirilmelidir. Pendant, bu alt gruplardan MÖ 450-300 arasına tarihlenen "kıvrıkcık saçlı ve düz sakallı" olarak adlandırılan C 1 tipine dahildir. Benzer biçimde, Gençler-Güray (2016: 67, dn. 19) da Tenedos kurtarma kazısı raporunda yer alan fotoğrafa göre C1 tipine benzediği ifade etmiştir. Seefried'in çalışmasında (1982: 100-103, no. 1-21) bu tipin Mısır, Idalion, Thebes, Al Mina, Kartaca, Ampurias, Aléria ve buluntu yeri bilinmeyen 21 farklı örneğine yer verilmiştir. Bunlardan Idalion, Al Mina ve Aléria pendantları kontekstleri vasıtasıyla MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısıyla MÖ 4. yüzyıl sonlarına tarihlenmiştir (Seefried 1982: 100-103, no. 7, 11, 21). Bununla birlikte Haevernick'in (1977: 160-161, 165, no. 242-462, no. 731-735) tipolojisine göre Grup 5, Grup 6 ve Grup 28'in bir üyesi gibi gözükmektedir. Bu gruplar için MÖ 5. yüzyıl ile MÖ 3. yüzyıla kadar geniş bir tarih aralığı verilmiştir. Tenedos buluntusu, Tatton-Brown (1981: 144, 147) sınıflandırmasına göre MÖ 5.-4. yüzyıllardan paralelleri bulunan A-II-e veya A-II-f grubuna dahil olmalıdır. Bu iki alt gruba ait beş örnekten yalnızca birinin buluntu yeri belirtilmiştir ki o da -olasılıkla Mısır- olarak kaydedilmiştir; diğerleri bilinmemektedir (Tatton-Brown 1981: 150, no. 418-422, pl. XXVI). Cleveland Museum of Art koleksiyonunda olduğu iletilen, yüz şekliyle oldukça benzer bir örnek MÖ 6.-5. yüzyıla tarihlenmiştir⁵. Metropolitan Müzesi'nden⁶ buluntu yeri bilinmeyen bir diğer örnek MÖ 5. yüzyıldandır. Al Mina'dan aynı tipteki başka bir pendantın ele geçtiği kontekst MÖ 520-430 yılları aralığına tarihlenmiştir. (Wooley 1938: 158, MNN93, pl. XIV). Kırım'daki Panticapaeum *nekropolis*i buluntusu bir örnek için MÖ 4.-3. yüzyıl tarihi verilmiştir⁷. Saydığımız benzer pendantlara göre Tenedos buluntusunun da kabaca MÖ 6. yüzyıl sonları ile MÖ 3. yüzyıl arasına ait olduğu söylenebilir. Ancak mezardaki diğer buluntular bize, tarih aralığını daraltmak için fırsat sunar.

***Pithos* içindeki diğer mezar hediyeleri**

İlahi nitelikli ritüel, adak veya *apotropaik* sembol, dekoratif obje, oyuncak gibi işlevlere (Higgins 1967: 7-8) sahip pişmiş toprak figürinler, tanrı-tanrıçalar ve mitolojik karakterler, günlük hayattan farklı pozlarda insanlar, *protomlar*, hayvanlar ve grotesk tipler benzeri çok farklı biçimlerle Antik Çağ boyunca popüler mezar hediyeleri olarak karşımıza çıkar. Bu objeler, benzer şekilde Tenedos *nekropolisinde* de

5 JSTOR SSID: 24620416 (The Cleveland Museum of Art, Accession number 1994.97).

6 The Metropolitan Museum of Art, Accession Number 81.10.150.

7 The State Hermitage Museum, Inv. Number II.1839.40.

ölü kültürünün bir parçası olarak tercih edilerek mezarlarda yer bulmuştur. Mezarda cam pendantla birlikte ele geçen buluntulardan ilki ayakta duran, giyimli bir kadının tasvir edildiği pişmiş toprak heykelciktir (Resim 5)⁸. *Khithon* üzerine *himation* giyimli figür dörtgen biçimli alçak bir altlık üzerinde durmaktadır. Sol kolu dirsekten kırılarak sol göğsü üzerine yerleştirilmiş ve olasılıkla elinde çiçek tutmaktadır. Sağ kolu bedene yapışık halde yana uzatılmıştır. Sol bacağı dizden hafif kırılmış ve öne doğru atılmış olup sağ bacak taşıyıcı pozisyonundadır. Katı duruşa sahip figür, stilistik açıdan MÖ erken 5. yüzyıl ile ortasına ait tiplerle benzerlik göstermektedir (benzer poza sahip örnekler, Higgins 1967: 62, pl. 24E-24F, 72-73, pl. 30E; Boardman 1967: 195, 201, no. 139, pl. 82; Higgins 1969: 61-62, no. 109, pl. 22, 83, no. 208, pl. 36, 85, no. 220, pl. 38; Vierneisel-Schlörb 1997: 17, no. 41, taf. 11.4; Kunze-Götte vd. 1999: no. 440-8, taf. 79; Tolun 2002: no. 54, lev. 30.2; Kaplan 2009: 221, no. 26, lev. 8; 110; Zoitopoulou 2010: 112-113, no. 11). Mezardan gelen diğer buluntu, figürün başı veya *protom* parçasıdır. (Resim 6)⁹. Burnun uç kısmı kırık, ağız ve çene eksik figürün başında *stephane*, alında saçlar ortadan ikiye ayrılarak geriye doğru taranmıştır. Yüz oval görünümlü, kulaklar kapalı ve yanaklar dolgundur. Bu parça da diğeri gibi MÖ 5. yüzyıl ilk yarısı örnekleriyle benzerlik taşır (Robinson 1952: 108, no. 84, pl. 36; Higgins 1969: 174, no. 653, pl. 84). *Pithos* içindeki son buluntular, varlığı kurtarma kazısı sırasında çekilen fotoğraftan (Resim 4) tespit edilen aşık kemikleridir (*astragali*). Antik dönemde oyun aracı olarak sevilerek kullanılan bu obje kehanet amacıyla ve aynı zamanda mezar hediyesi olarak da tercih edilmiştir (Aktaş 2018: 1-6; Sa-yar 2011: 92-95). Ekseriyetle kemik kullanılmış olsa da camdan yapılmış astragal örnekleri de bilinmektedir (Samothrake'den örnek için bkz. Dusenbery 1967: 49, no. 53, fig. 53; Hatay Esentepe'den örnekler için bkz. Erten 2014: 84, dn. 4; ayrıca buluntu yeri bilinmeyen birkaç örnek için bkz. Canav 1985: no. 11; Stern – Schlick-Nolte 1994: 338-339). Sıklıkla çocuk gömüleri için hediye olarak bırakılan aşık kemikleri yakın çevredeki Antandros (Polat 2008: 273), Assos (Buruldağ 2009: 48, 53, 85, 87, 94-95, 102-104, 126), Parion (Başaran–Kasapoğlu 2018: 437-438), ve Samothrake (Dusenbery 1998a: 207, no. S130-31; Dusenbery 1998b: 1145-1147) gibi kentlerin mezarlarında Geç Geometrik dönemden Hellenistik dönem sonuna kadar geniş bir aralığa tarihlenen farklı tipteki (taş sanduka, *pithos* gibi) mezarlardan bilinmektedir. Tenedos'ta PM.3 numaralı *pithos* mezar haricinde henüz yayınlanmamış fakat buluntularına göre Arkaik-Klasik dönemlere ait olabilecek birkaç mezarda¹⁰ daha aşık kemikleri bulunmuştur. Ancak bunlar çalışmamız konusu pendantın tarihlenmesine yardımcı olacak güçlü veri sunmaz.

Değerlendirme

Sıklıkla mezar hediyesi olarak kullanıldığı bilinen bu seçkin objelerin Tenedos'ta aynı amaçla bir çocuk mezarında kullanılmış olması öncelikle bu nesnenin ölü kültürle bağlantılı *apotropik* niteliğini hatırlatır. Bununla birlikte çocuğun gündelik yaşamında aynı amaca hizmet etmiş bir eşyası olabileceğini de göz ardı etmemek gerekir. Her ne kadar mezara pendanta göre daha gösterişsiz ve az sayıda hediye bırakılmış olsa da bu nadir ve ayrıcalıklı eşyanın sahibi çocuğun Tenedoslu elit bir aileye mensup

8 Müze Envanter Numarası: 7347. Yalnızca ön yüzü kalıplanmış, arka yüzü düzeltilerek bırakılmış olup içi doludur. Az miktarda kireç ve mika içeren kil kırmızı (2.5YR 5/8) renklidir. 18,6 cm uzunluğundaki figürün yüzeyinde aşınma ve patina mevcuttur. Aynı zamanda beyaz astar ve kırmızı boya izleri yer yer görülebilmektedir.

9 Müze Envanter Numarası: 7350. Az miktarda kireç ve mika içeren kili kırmızı (2.5YR 6/8) renklidir. Korunabilen yüksekliği 4,6 cm olan figürün yüzeyinde aşınma mevcuttur.

10 Envanter kayıtlarına göre 1992 yılı M.6 ve M.13 numaralı mezarlar, 1993 yılı M.4 ve TM.1 numaralı mezarlar.

olduğunu ileri sürebiliriz. Pendant, karşılaştırma ve mezardaki hediyelerin birlikte değerlendirilmesiyle MÖ 5. yüzyıl ilk yarısına tarihlenmektedir. Yukarıda sözünü ettiğimiz çalışmalarda verilen C I tipi örnekleri arasında Ege adaları ve Anadolu'dan herhangi bir buluntu bilinmemektedir. Čelhar – Kukoč (2014: 96), pendantların Güneydoğu Avrupa'ya Kuzey Ege'yle gerçekleşen mal değişiminin sonucuyla ulaşmış olma ihtimalinden bahseder. Tenedos örneği bu olasılığı güçlendiren bir buluntu olarak kabul edilebilir. Aynı zamanda, cam pendant Fenike ve Kuzey Ege ilişkilerine de işaret eder. Fenike kültürü ve Kuzey Ege arasındaki temasla bağlantılı ilk bilgiler Homeros tarafından verilir (*Hom.II* 6.289-290, 23.740-745). Herodotos (2.44, 6.47), Pausanias (5.25.12) ve Strabon (14.5.28) Fenikelilerin Kuzey Ege'deki varlıklarından bahseder (antik kaynaklar ve maddi bulgularla iki kültür bölgesi arasındaki irtibatın değerlendirmesi için bkz. Ilieva 2019: 67-70; Tiverios 2012: 70). P. Ilieva (2019: 91-92), Tenedos'tan da bazı örneklerini bildiğimiz (Takaoğlu – Yaman 2019: 331-334; Ayaz 2021: 236, 238, 242, 249) G 2-3 seramik grubunun dağıldığı yerler ile Fenike tarzı buluntuların ortaya çıktığı yerlerin örtüştüğünü bunun da bölgesel deniz değişim ağının göstergesi olduğunu belirtir. Bununla birlikte bölgedeki arkeolojik verilerle Fenike ve Kuzey Ege arasındaki doğrudan bağlantının ispatının zor olduğunu ancak bunun Fenikelilerin Kuzey Ege'ye ulaşmadığı anlamına gelmediğini ifade eder (Ilieva 2019: 93). M. Tiverios (2012: 71) yazılı kaynaklar ve arkeolojik kanıtlara göre Fenikelilerin Kuzey Ege'deki varlığından şüphe edilemeyeceğini, büyük olasılıkla MÖ 8. yüzyılda başlayan bölgedeki varlıklarının ticari faaliyetlere bağlı olabileceğini belirtir. Tenedos nekropolisinden seramik askosları değerlendiren Ö.C. Yıldırım ve Ç. Yavşan tarafından (2022: 79-80) kuş biçimli askoslar MÖ 780-770 civarına tarihlenmiş aynı zamanda Kuzey Ege'de Doğu Akdeniz geleneğinde kuş biçimli askos yapmanın MÖ 8. yüzyıl ve öncesindeki Fenike faaliyetleriyle ilişkilendirilebileceği ifade edilmiştir. Nekropolis kazılarında ele geçmiş, MÖ 6.-4. yüzyıllara tarihlenen bir *alabastron*, bir *amphoriskos* ile bir nazar boncuğu ve bir kolye Tenedos pendantı gibi Fenike kökenli olmalıdır (Takaoğlu – Atabay 2021: fig. 25-26). Maddi kalıntıların yanı sıra Tenedos'ta varlığı bilinen Melikretes kültürünün, çocuk kurban etme uygulamasının yaygın olduğu Fenike kültürü ve Kartaca uygulamalarıyla ilişkisi dikkat çeker (Takaoğlu – Atabay 2021: 75-76). Cam pendant, MÖ 8. yüzyılın sonlarından itibaren deniz ulaşım ağı içindeki önemli konumu bilinen Tenedos ile Fenike arasında MÖ 5. yüzyılın ilk yarısındaki etkileşimin varlığını destekler.

Kaynakça

- AKTAŞ, Rabia (2018). “Aşık Kemiğinin (Astragalos) Antik Dönemde Kullanımı”, *Prof. Dr. Nuran Şahin’e Armağan Kitabı: Epiphaneia*, (eds. O. Zunal vd.), İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 1-8.
- ARSLAN, Nurettin (2003). “Goldbleche aus Tenedos”, *Istanbul Mitteilungen* 53: 251-263.
- ARSLAN, Nurettin (2005). “Hellenistische Grabfunde aus Tenedos”, *OTIUM: Festschrift für Volker Michael Strocka*, (eds. T. Ganschow–M. Steinhart), Remshalden: Greiner, 15-19.
- ARSLAN, Nurettin – SEVİNÇ, Nurten (2003). “Die eisenzeitliche Gräber von Tenedos”, *Istanbul Mitteilungen* 53: 223-250.
- ATAÇERİ, Ergon – ARGAVAN, Suzan (1961). “Bozcaada Ortaokul Sahasında Yapılan Kazı Hakkında Ön Rapor, 1961”, *Türk Arkeoloji Dergisi* XI (2): 19-20.
- AYAZ, Mehmet (2017). “Tenedos Nekropolünde Bulunan Gri Amphoriskos ve Oinokhoe Üzerindeki Aplike Yılan İkonografisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Arkeoloji ve Sanat* 156 (Eylül-Aralık 2017): 111-118.
- AYAZ, Mehmet (2021). Troas Bölgesi Arkaik Dönem Gri Seramikleri, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- BARAG, Dan (1985). *Catalogue of Western Asiatic Glass in the British Museum Volume 1*, London: British Museum.
- BAŞARAN, Cevat – KASAPOĞLU, Hasan (2018). “2005-2013 Yılları Verileriyle Parion Güney Nekropolisi Ölü Gömme Gelenekleri”, *XVII. Türk Tarih Kongresi*, 15-17 Eylül 2014, c. 1, Eski Anadolu Uygarlıkları, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 433-487.
- BLÖMER, Michael – WINTER, Engelbert (2006). “Der Dülük Baba Tepesi bei Doliche und das Heiligtum des Iupiter Dolichenus 2. Vorbericht (2004-2005)”, *Istanbul Mitteilungen* 56: 185-205.
- BOARDMAN, John (1967). *Excavation in Chios 1952-1955. Greek Emporio*, Oxford: British School of Archaeology at Athens & Thames and Hudson.
- BURULDAĞ, Erdiç (2009). *Assos Batı Nekropolü Ölü Gömme Gelenekleri* (M.Ö. 7.-M.Ö. 1. Yüzyıl), Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- CANAV, Üzelifat (1985). *Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Cam Eserler Koleksiyonu*, İstanbul: T.Ş.C.F.A.Ş.
- ÇELHAR, Martina – KUKOČ, Sineva (2014). “Glass Head Pendant from Nadin: A contribution to the understanding of import in the Liburnian culture”, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 31 (1): 89-100.
- DÖNMEZ, Şevket (2021). “A Punic necklace from Oluz Höyük: a general evaluation for Anatolia”, *The Greek and Romans in the Black Sea and the Importance of the Pontic Region for the Graeco-Roman World (7th century BC-5th century AD): 20 Years On* (1997-2017), (eds. G.R. Tsetsikaladze vd.), Oxford: Archaeopress, 400-405, 715.

- DUSENBERY, Elsbeth (1967). "Ancient Glass From the Cemeteries of Samothrace", *Journal of Glass Studies* 9: 34-49.
- DUSENBERY, Elsbeth (1998a). *Samothrace Vol. 11, The Nekropoleis , The Nekropoleis and Catalogues of Burials*, New Jersey: Princeton University Press.
- DUSENBERY, Elsbeth (1998b). *Samothrace Vol. 11, The Nekropoleis, Catalogues of Objects by Categories*, New Jersey: Princeton University Press.
- ERTEN, Emel (2007). "Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nden Cam Pendant", *Olba* 15: 1-12.
- ERTEN, Emel (2014). "Hatay'dan Bir Cam Buluntu: Esentepe Skyphosu", *Uluslararası Çağlar Boyunca Hatay ve Çevresi Arkeolojisi Sempozyumu Bildirileri*, 21-24 Mayıs 2013, (eds. A. Özfirat – Ç. Uygun), Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 183-190.
- ERTEN, Emel (2019). "Olba Akropolis Kazılarında Cam Pendant", *Olba* 27: 331-344.
- GATES, Charles (2015). "A Harbor Town in Southeast Cilicia during the Persian and Hellenistic Periods", *Journal of Eastern Mediterranean Archaeology & Heritage Studies* 3 (2), s. 81-104.
- GENÇLER-GÜRAY, Çiğdem (2016). "Kaunos Demeter Kutsal Alanı'nda Bulunan Baş Şeklinde Bir Cam Pendant", *Basileus. 50. Yılında Kaunos / kbid*, (eds. A. Diler vd.), Ankara: Bilgin Kültür Sanat, 66-70.
- GOLDMAN, Hetty (1950). *Excavations at Gözlü Kule, Tarsus, Hellenistic and Roman Periods Vol. 1*, New Jersey, Princeton University Press.
- GROSE, David F. (1989). *The Toledo Museum of Art Early Ancient Glass: core-formed, rod-formed, and cast vessels and objects from the late Bronze age to the early Roman Empire*, 1600 B.C. to A.D. 50, New York: Hudson Hills Press.
- HAEVERNICK, Thea E. (1977). "Gesichtspierlen", *Madrid Mitteilungen* 18: 152-231.
- HIGGINS, Reynold A. (1967). *Greek Terracottas*, London: Methuen.
- HIGGINS, Reynold A. (1969). *Catalogue of the Terracottas in the Department of Greek and Roman Antiquities British Museum Vol. 1 Greek: 730-330 B.C.*, London: British Museum.
- ILIEVA, Petya (2019). "Phoenicians, Cypriots and Euboeans in the Northern Aegean: a reappraisal", *Athens University Review of Archaeology* 2: 65-102.
- KAPLAN, Davut (2009). *Çanakkale Arkeoloji Müzesi Frank Calvert Koleksiyonu Terrakotta Figürinleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- KNIGGE, Ursula (2005). *Kerameikos: Der Bau Z*, Bd. XVII c. 1, München: Hirmer.
- KOZAL, Ekin (2010). "Sirkeli Höyük: Çukurova'nın Stratejisi", *Arkeo Atlas* 7: 36-41.
- KUNZE-GÖTTE, Erika – TANCKE, Karin – VIERNEISEL, Klaus (1999). *Kerameikos Bd. VII.2: Die Nekropole von der Mitte des 6. Bis Zum ende des 5. Jahrhunderts*, München: Hirmer.

- LIGHTFOOT, Christopher S. (2001). "The Pendant Possibilities of Core-Formed Glass Bottles", *Metropolitan Museum Journal* 36: 59-66.
- LIGHTFOOT, Christopher S. (2016). "Fragments of Time: Ancient Glass in the Department of Greek and Roman Art", *Metropolitan Museum Journal* 51: 30-41.
- LIGHTFOOT, Christopher S. (2018). "Additional Early Roman Roman Blown Jugs in the East", *Journal of Glass Studies* 60: 319-322.
- ÖZET, Aynur (1996) *Dipten Gelen Parıltı: Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Cam Eserleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ÖZKAN, Turan (1992). "1990 yılı Tenedos Nekropol Çalışmaları", *Müze Kurtarma Kazıları Semineri* 2: 1-10.
- ÖZKAN, Turan (1993). *Tenedos Arkaik ve Klasik Nekropolü*, İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- POLAT, Gürcan (2008). "Antandros Nekropolü Ölü Gömme Gelenekleri", III.-IV. *Arkeometrik Araştırmalar Sempozyumu, Anadolu/Anatolia Ek Dizi* 2: 271-280.
- PULSINGER, Birgit (2008). "Artemision'dan gelen boncuklar – Tanrı ile Kul arasındaki aracı", *Efes Artemisionu: Bir Tanrıçanın Kutsal Mekanı*, (ed. W. Seipel), Viyana: Kunsthistorisches Museum, 263-280.
- ROBINSON, David M. (1952). *Excavation at Olynthus, Part XIV, Terracottas, Lamps, and Coins Found in 1934 and 1938*, Baltimore: The John Hopkins Press.
- SAYAR, Mustafa H. (2011). "Eskiçağ Anadolu'sunda Aşık Kemigi ve Alfabe Kehanetleri Aracılığıyla Fal Bakma", *Toplumsal Tarih* 212: 92-95.
- SEEFRIED, Monique (1979) "Glass Core Pendants Found in The Mediterranean Area", *Journal of Glass Studies* 21: 17-26.
- SEEFRIED, Monique (1982). *Les Pendentifs en Verre Sur Noyau des Pays de la Méditerranée Antique*, Roma: École française de Rome.
- SEVİNÇ, Nurten (1994). "Bozcaada (Tenedos) Nekropolü 1992 Yılı Kurtarma Kazısı", *Müze Kurtarma Kazıları Semineri* 4: 311-320.
- SEVİNÇ, Nurten (1995). "Tenedos Kurtarma Kazısı", *Müze Kurtarma Kazıları Semineri* 5: 113-127.
- SEVİNÇ, Nurten – TAKAOĞLU, Turan (2004). "The Early Bronze Age on Tenedos/Bozcaada", *Studia Troica* 14, s. 135-140.
- STEFANI, Evangelia (2012). "Catalogue of Objects no. 116-117", *Greeks and Phoenicians at the Mediterranean Crossroads* (eds. P. Adam-Veleni–E. Stefani), Thessaloniki: Archaeological Museum of Thessaloniki Publications, 165-166.
- STERN, E. Marianne – SCHLICK-NOLTE, Birgit (1994). *Early Glass of the Ancient World 1600 B.C. – A.D. 50: Ernesto Wolf Collection*, Ostfildern: Verlag Gerd Hatje.
- TAKAOĞLU, Turan (2017). "The Daedalic Style on Tenedos: New Light from Old Digs", *Arkeoloji ve Sanat* 156 (Eylül-Aralık 2017): 103-110.
- TAKAOĞLU, Turan – ATABAY, Mithat (2021). *Tenedos Bozcaada: Tunç Çağı'ndan Günümüze Bir Ada Tarihi*, İstanbul: Ege Yayınları.
- TAKAOĞLU, Turan – YAMAN, Hüseyin (2019). "Arkaik Dönem Kuzeydoğu Ege Kültürel Etkileşim Ağı İçinde Tenedos Adası", *Kültürlerin Bağlantısı*:

*Başlangıcından Roma Dönemi Sonuna Kadar Eski Yakın Doğuda Ticaret ve Bölgele-
rarası İlişkiler*, (eds. V. Şahoğlu vd.), Ankara: Ankara Üniversitesi, 321-338.

TATTON-BROWN, Veronica (1981). “Rod-Formed Glass Pendants and Beads of
the First Millennium BC”, *Catalogue of Greek and Roman Glass in the British Muse-
um Vol. 1: Core and Rod-Formed Vessels and Pendants and Mycenaean Cast Objects*,
(ed. D.B. Harden), Londra: British Museum, 143-155.

TAŞTEMÜR, Emre (2017). “Glass Pendants in Tekirdağ and Edirne Museums”
Anatolia Antiqua 25: 53-56.

TAŞTEMÜR, Emre (2016). “İç Kalıp Teknikli Cam Eserler ve Çanakale Müzesi
Örnekleri”, *Colloquium Anatolicum* 15: 212-237.

TIVERIOS, Michalis A. (2012). “The Phoenician presence in the northern Aegean”,
Greeks and Phoenicians at the Mediterranean Crossroads, (eds. P. Adam-Veleni
– E. Stefani), *Thessaloniki: Archaeological Museum of Thessaloniki*, 69-72.

VIERNEISEL-SCHLÖRB, Barbara (1997). *Kerameikos: Die Figürlichen Ter-
rakotten I. Spätmykenisch bis späthellenistisch*, Bd. 15, München: Hirmer.

WOOLEY, Leonard (1938). “The excavations at Al Mina, Suedia. II”, *The Jour-
nal of Hellenic Studies* 58 (2): 133-170.

YILDIRIM, Ömer C. – YAVŞAN, Çilem (2022). “Tenedos Nekropolisinden Sera-
mik Askos’lar”, *Phaselis* 8: 73-82.

ZOITPOULOU, Eleni P. – CARON, Beaudoin – DEBLOIS, Annick (2010).
*Montreal Museum of Fine Arts, Collection of Mediterranean Antiquities Vol. 2: The
Terracotta Objects*, Leiden & Boston: Brill.

İnternet Kaynakları

JSTOR, SSID 24620416

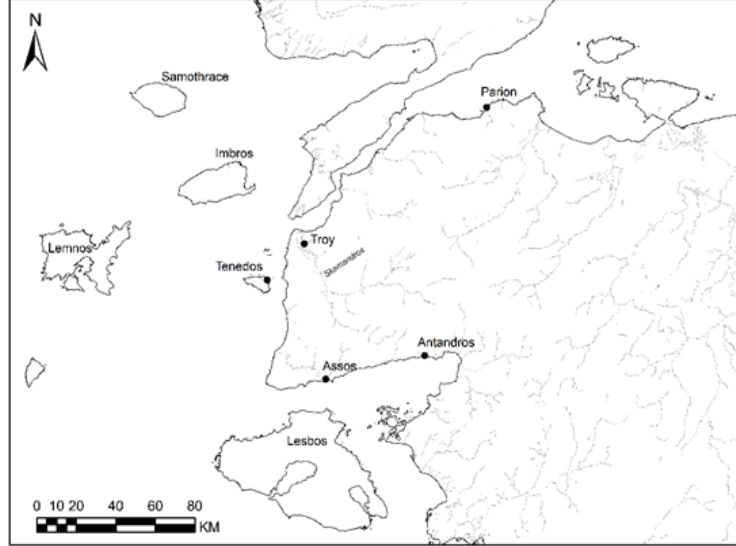
Head Pendant. (600-500 BC). [Glass]. The Cleveland Museum of Art; Cleveland, Ohio, USA; Collection: Near
Eastern Art; Department: Egyptian and Ancient Near Eastern Art; Gallery: 102A An-
cient Near East; Provenance: (Edoardo Almagia, New York).; Edwin R. and Harriet
Pelton Perkins Memorial Fund. <https://jstor.org/stable/community.24620416> (Erişim
tarihi: 19.08.2022).

The Metropolitan Museum of Art, Accession Number 81.10.150

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/245306> (Erişim tarihi:
18.08.2022).

The State Hermitage Museum, Inv. Number II.1839.40

[https://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collec-
tion/25.+archaeological+artifacts/16117](https://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/25.+archaeological+artifacts/16117) (Erişim tarihi: 18.08.2022)

Resim 1. Tenedos'un konumunu gösteren harita (Hazırlayan: V. Demirciler)

Resim 2. 2017 yılı kurtarma kazısı sonrasında Tenedos nekropolisindeki mezarların görünümü (Fotoğraf: O. Çapalov).

Resim 3. Tenedos nekropolisi (1993-PM.3), baş formu cam pendent (Fotoğraf: H. Yaman).

Resim 4. Tenedos nekropolisi, 1993, pithos (PM.3) mezar (Çanakkale Troya Müzesi Arşivi).

Resim 5. Tenedos nekropolisi (1993-PM.3), ayakta duran kadın figürini (Fotoğraf: H. Yaman).

Resim 6. Tenedos nekropolisi (1993-PM.3), baş/protom parçası (Fotoğraf: H. Yaman).